

گنجینه‌ای در فیضیه

ماجرای کشف ۷۰ هزار برگ سند از بزرگان و مشاهیر حوزه

گفت‌وگو با مدیر مرکز اسناد حوزه و روحانیت

مرمت و دیجیتالی‌سازی، گنجینه‌ای از اسناد پراکنده را ساماندهی و امکان دسترسی دقیق‌تر و پایداری را برای پژوهشگران فراهم سازد. چشم‌انداز این مرکز، فراتر از بایگانی سنتی، حرکت به سوی ایجاد یک شبکه اسنادی هوشمند و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و هوش مصنوعی است تا میراث علمی حوزه، به‌صورت نظام‌مند در دسترس جهانیان قرار گیرد.

برای آشنایی با مرکز اسناد حوزه و روحانیت، خبرگزاری حوزه گفت‌وگویی با مسعود پیرانی مدیر این مرکز انجام داده است که با نگاهی تخصصی و تحلیل ابعاد مختلف، به بررسی روند شکل‌گیری، فعالیت‌ها و مأموریت‌های مهم این مرکز می‌پردازد.

چندین برنامه مشترک و بازدیدهای متعددی شکل گرفته است که امیدواریم در آینده این ارتباطات با شرایط بهتر و موثرتری انجام پذیرد.
ه آنچه‌درمیان‌آحادجامعه‌مشهوراست،اینکه‌اسنادمرکزعمدتاً اسنادسیاسی‌است؛ولی‌با‌توجه‌به‌اینکه‌قابطه‌فعالیت‌های‌حوزه و طلاب برای آحاد جامعه، کسبه، اصناف و اقشار مختلف است، آیا اسنادی درباره زیست طلاب، دفاتر شهری، موقوفات و ارتباطشان با مردم کوچه و بازار و درس‌های فقهی که برگزار می‌کردند، هم وجود دارد؟

● البته اینطور نیست که تمامی اسناد جنبه سیاسی داشته باشد. اتفاقاً رویکرد ما این است که به اطلاع عموم برسانیم؛ عمده اسنادی که در مرکز اسناد حوزه و روحانیت نگهداری می‌شود، اسناد اجتماعی است؛ یعنی خدمات اجتماعی و فعالیت‌های اجتماعی‌ای که نهاد روحانیت به‌معنای عام، از طلاب جوان گرفته تا مراجع معظم تقلید که در مراتب مختلفی هستند، در امور جاری و امور اجتماعی نسبت به مردم داشته‌اند. موارد عام‌المنفعه، از ساخت بیمارستان و پل تا مجموعه‌های رفاهی که توسط علما برای عموم مردم و زوّار یا در شهرهای مختلف ایجاد شده، همگی مستندات مکتوبش در مجموعه ما نگهداری می‌شود.

یکی از مجموعه‌های بسیار نفیسی که در مجموعه نگهداری می‌شود، از بیت آیت‌الله شیخ ابوالقاسم کبیر قمی رحمته‌الله است؛ نزدیک به هزار برگ سند از ارتباط و تعاملات ایشان با مردم، اعم از عقدنامه‌ها، وقف‌نامه‌ها و مصالحه‌نامه‌ها، که نشان می‌دهد، یک عالم در یک شهر چقدر می‌تواند محل رجوع و محل رفع گرفتاری و مشکلات مردم باشد. نکته مهم: خیلی از وقت‌ها، ثبت و ضبط و صرفاً نگهداری اسناد برای ما اولویت اول نیست؛ تبدیل این اسناد به دانش، پژوهش‌های منسجم و تولیدات مستند برای ما اهمیت بیشتری دارد تا اینکه یک مجموعه سندی صرفاً در اینجا حفاظت و نگهداری شود.

ه یکی از نشانه‌های پویایی اسناد این است که به زبان روز عرضه شود. مجموعه برای اینکه اسناد به‌شکل پادکست یا رمان یا کتاب مصور ارائه شود، چه اقداماتی انجام داده‌است؟

● قبل از پاسخ، اجازه بدهید درباره تبدیل این اسناد به زبان روز توضیح دهم. سال گذشته اقدام به خرید یک نرم‌افزار حرفه‌ای و پیشرفته آرشیوی کردیم که اخیراً توسط یکی از شرکت‌های داخلی تنظیم و تدوین شده و با توجه به استانداردهای روز دنیا در تولید فراداده (متادیتا) تهیه شده است. چند ماهی است که دوستان این کار را شروع کرده‌اند؛ فهرست‌نویسی تک‌برگ، فهرست‌نویسی تک‌نسخه و تصاویر ما شروع شده و در حال ورود اطلاعات هستیم. گمان ما این است که نقطه اتصال مرکز اسناد حوزه و روحانیت با جامعه دانشی و پژوهشی، همین نرم‌افزار آرشیو در آینده خواهد بود. فعلاً این نرم‌افزار ارائه خدمات نمی‌دهد؛ ولی امیدواریم در آینده نزدیک، با تبدیل داده‌های قدیمی به داده‌های روز که البته استانداردهای ویژه‌ای دارد، این امر انجام شود.

حوزه‌های علمیه، افزون بر جایگاه والای علمی و دینی، حامل تاریخی گسترده از اندیشه، تجربه و تحولات فرهنگی‌اند؛ تاریخی که بخش بزرگی از آن در قالب اسناد، تصاویر، نامه‌ها و آثار مکتوب در میان نسل‌ها و مراکز مختلف پراکنده شده است. مرکز اسناد حوزه و روحانیت با درک این ضرورت بنیادین، مأموریت خود را بر صیانت از هویت و حافظه تاریخی حوزه، گردآوری میراث مکتوب و جلوگیری از نابودی منابع ارزشمندی که در مجموعه‌های شخصی و خانوادگی در معرض آسیب قرار دارند، استوار کرده است.

مرکز اسناد حوزه و روحانیت، می‌کوشد از طریق فرآیندهای علمی همچون شناسایی، طبقه‌بندی،

از این فضای نمایشگاهی دریافت کردیم.

ه در جریان این فعالیت‌ها آیا به سند تاریخی دست پیدا کردید که جریان تاریخی تازه‌ای را گزارش کند یا رویدادی نو برای پژوهشگران داشته باشد؟

● گزارشی رسید که در یکی از حجرات مدرسه فیضیه، مجموعه‌ای از اسناد و اوراق و پرونده‌ها و پوشه‌هایی موجود است. سریعاً اقدام کردیم و با هماهنگی‌هایی که با مدیریت مدرسه فیضیه و مدیر کتابخانه انجام شد، این پرونده‌ها به مرکز اسناد منتقل شد.

ابتدا هیچ تصویری از محتوای آن‌ها نداشتیم؛ اما بعد دیدیم اطلاعات تحصیلی نزدیک به ۵ هزار نفر از بزرگان و مشاهیر حوزه در قالب ۷۰ هزار برگه سند و عکس، از زمان حیات آیت‌الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری تا چندین سال بعد از رحلت آیت‌الله‌العظمی بروجردی رحمته‌الله، در آن‌ها موجود است؛ پرونده‌های مفصل و بایگانی‌های کاملی از پیشرفت‌های تحصیلی، مشخصات شناسنامه‌ای و مکاتباتی که این عزیزان داشتند.

در ماه‌های اول، یکی از دغدغه‌های ما این بود که پرونده برخی از مشاهیر را از میان این‌ها پیدا کنیم. اجمالاً پرونده برخی از مراجع معظم تقلید مثل پرونده آیات عظام؛ مکارم شیرازی، جوادی آملی، تبریزی رحمته‌الله و شبیری زنجانی رحمته‌الله پیدا شد؛ ولی یک دل‌نگرانی داشتیم؛ پرونده تحصیلی امام شهید رحمته‌الله را پیدا نکرده بودیم و خیلی منتظر بودیم. یک روز دوستان آمدند و گفتند: ظاهراً پرونده‌ای پیدا کرده‌اند که مشخصاتش می‌خورد؛ بعد تصاویرش را تطبیق کردیم و دیدیم بله، پرونده آقای شهید بود. روز خیلی شیرینی برای بنده و همکارانم بود. بعدها این پرونده را توسط آیت‌الله اعرافی محضر آقای شهید ایران فرستادیم و ایشان هم ضمن مشاهده آلبوم اسناد، نسبت به این محتوای تحصیلی ابراز محبت و عنایت فرمودند. اکنون همین اوراق و اسناد در مجموعه مرکز اسناد حوزه و روحانیت نگهداری می‌شود.

ه نسل راویان دست‌اول نهضت و تحولات حوزه در حال سپری‌شدن است. مرکز برای اینکه این راویان و این حافظه تاریخی حفظ شود، در بحث تاریخ شفاهی چه اقداماتی صورت داده‌است؟

● قطعاً یکی از دغدغه‌های اولیه مجموعه مرکز اسناد حوزه و روحانیت، پرداختن به مباحث تاریخ شفاهی بوده است. همان‌طور که اشاره کردید، نسل قدمای حوزه که اتفاقات و موضوعات متعددی را دیده و می‌توانند روایت کنند- که شاید غیر از روایت مستند، روایت دیگری از این اتفاقات موجود نباشد- برای ما مهم بوده است. بخشی را تحت عنوان تاریخ شفاهی ایجاد کردیم؛ منتها مراکز متعددی نسبت به این کار اقدام کرده‌اند؛ از جمله مجموعه مرکز اسناد انقلاب اسلامی و برخی پژوهشگاه‌ها و مؤسسات دیگر. یکی از دقت‌ها و دغدغه‌ها این بوده که از موازی‌کاری پرهیز کنیم؛ وقتی به شخصیتی مراجعه می‌کنیم، می‌بینیم شاید ۲ جلسه تاریخ شفاهی از ایشان گرفته شده و دیگر نه رغبتی برای همکاری دارد و نه مرکز می‌تواند انگیزه‌ای ایجاد کند. لذا تاکنون از ۵۰ شخصیت با عنوان تاریخ شفاهی، چه در داخل مجموعه و چه خارج از مرکز، ضبط شده است.

ه به‌عنوان نخستین سؤال، لطفاً مجموعه را برای آشنایی بیشتر مخاطبان معرفی بفرمایید.

● مرکز اسناد حوزه و روحانیت در سال ۱۳۹۴ و در ذیل مجموعه کتابخانه‌های حوزوی تأسیس شد. با این حال، شکل‌گیری ساختار مستقل و تثبیت جایگاه آن در مجموعه مدیریت حوزه‌های علمیه، در دوره مدیریت آیت‌الله اعرافی و در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ صورت گرفت و مرکز به‌تدریج ساختار و مأموریت مشخص‌تری پیدا کرد. مأموریت اولیه مرکز، ماهیتی آرشیوی داشت؛ به این معنا که اسناد و مدارک پراکنده در مجموعه‌ها و مراکز حوزوی شناسایی و گردآوری و پس از آن، برای حفاظت و نگهداری اصولی ساماندهی شوند. در واقع، نقطه آغاز فعالیت مرکز، صیانت از اسناد و جلوگیری از پراکندگی و از بین‌رفتن بخشی از میراث مستند حوزه‌های علمیه بود.

ه در خصوص بخش‌های مرکز اسناد توضیحاتی بفرمایید.

● مرکز اسناد امروز بخش‌های متعددی دارد: بخش شناسایی و گردآوری، ساماندهی منابع و بخش آرشیو. در سال‌های اولی ایجاد این مرکز، عمده تمرکز بر بخش شناسایی و گردآوری بود؛ چون محتوای از پیش آماده‌ای در اختیار مرکز قرار نگرفته بود که حول آن‌ها کار را پیش بگیریم.

اولین بسته‌های محتوایی اسنادی از سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به مجموعه واصل شدند و با پیگیری‌های دوستان، شاکله اصلی مجموعه شکل گرفت.

می‌توان گفت پایه اصلی این مجموعه، اسناد اهدایی است. اگر بخواهم مجموع اسناد را آماری عرض کنم، قریب به نیم میلیون برگ سند اصلی یا مواد آرشیوی در اختیار ماست؛ اکنون این مجموعه حاوی قریب به نیم میلیون سند اصلی و بیش از یک میلیون فایل دیجیتالی اسناد است. عمده این اسناد نیز در همین مرکز دیجیتالی‌سازی شده‌اند که شامل اسنادی است از مجموعه‌داران یا خاندان‌ها که اصل اسناد را به ما نسپردند؛ بلکه مجموعه اسناد به مرکز آمده، دیجیتالی‌سازی شده و به صاحبان اصلی عودت داده شده است.

مرحله سوم پس از ساماندهی اسناد، بخش آرشیو است که با استفاده از ظرفیت مخزن نسخ خطی کتابخانه فیضیه، این عمل مهم را در سال‌های اخیر انجام داده‌ایم و تمامی پرونده‌ها و اوراقی که به مجموعه واصل شده، پس از طی مراحل فنی کار، در آن مخزن که شرایط ایده‌آلی برای نگهداری اسناد دارد، نگهداری می‌شود.

ه بیشترین اسناد حوزه نزد بیوت مراجع یا شاگردان قدیمی‌شان، در صندوقچه‌ها نگهداری می‌شود. مرکز اسناد برای اعتمادسازی و به‌دست‌آوردن این اسناد چه سازوکاری تعبیه کرده‌است؟

در یکی دو سال اول کار، متوجه شدیم که صرف کار آرشیوی بازخورد نمی‌دهد و افراد را تشویق به همکاری نمی‌کند. این نمایشگاهی که اکنون در آن هستیم، با توجه به اینکه بر اساس استانداردهای بین‌المللی، مراکز آرشیوی نباید در کنار خودشان نمایشگاه داشته باشند، برپا شده است؛ ولی ما دیدیم که اگر این نمایشگاه ایجاد نشود، آن اعتمادسازی و تبیین اهداف و مأموریت‌های مرکز خیلی به‌دشواری انجام می‌شود.

از مجموعه‌های نفیسی که در مجموعه نگهداری می‌شود از بیت آیت‌الله شیخ ابوالقاسم کبیر قمی رحمته‌الله است؛ نزدیک به هزار برگ سند از ارتباط و تعاملات ایشان با مردم اعم از عقدنامه‌ها، وقف‌نامه‌ها و مصالحه‌نامه‌ها که نشان می‌دهد، یک عالم در یک شهر چقدر می‌تواند محل رجوع و محل رفع گرفتاری و مشکلات مردم باشد.

برآن شدیم در همان اوایل، با پیشنهاد دوستان، چون نزدیک به برگزاری همایش بزرگداشت یکصدمین سال بازتأسیس حوزه بودیم، نمایشگاهی اینجا برپا کنیم با محوریت آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری، مراجع معظم ثلاث و آیت‌الله‌العظمی بروجردی رحمته‌الله؛ چون می‌توان گفت این بزرگان در آغاز سده گذشته در حوزه مؤثر بودند و به‌نجوی بازتأسیس و تثبیت آن را رقم زدند. این نمایشگاه علاوه بر اعتمادسازی و جذب اسناد و مدارک از مجموعه‌داران بیوت مراجع معظم تقلید و خاندان‌های علمی که در حوزه‌های علمیه می‌زیستند، توانست رسالتی در میان مدارس علمیه، طلاب جوان و بسیاری از پژوهشگران حوزوی ایجاد کرده و آنها را به سمت مرکز اسناد حوزه جذب کند و برکت‌های زیادی